

EL NACIONALISME I L'ECONOMIAⁱ

Lev Trotski

30 de novembre de 1933

Versió catalana feta per Alejo Martínez – alejomp@lycos.es - des de: “El nacionalismo y la economía”, en, *Escritos*, tomo V, volumen 1, pp. 238-249, Editorial Pluma, Bogotá, 1976

El feixisme italià proclamà que el “sagrat egoisme” nacional és l'únic factor creatiu. El feixisme alemany, després de reduir la historia de la humanitat a la història nacional, procedí a reduir la nació a la raça i la raça a la sang. A més, en els països que políticament no s'aixecaren (o millor dit no descendiren) al feixisme, cada vegada es tendeix més, a limitar en els marcs nacionals els problemes econòmics. No tots tenen el coratge d'alçar obertament la bandera de l'“autarquia”. Però per tot arreu la política és la de segregar el més hermèticament possible la vida nacional de l'economia mundial. Fa només vint anys els manuals escolars ensenyaven que el factor més poderós per a la producció de riquesa i cultura és la divisió mundial del treball, que té les seues arrels en les condicions naturals i històriques de desenvolupament de la humanitat. Ara resulta que l'intercanvi mundial és la font de totes les desgràcies i tots els perills. Tornem a casa! De tornada a la llar nacional! No sols hem de rectificar l'error de l'almirall Perry, que liquidà l'“autarquia” de Japó, sinó també l'error, molt major, de Cristóbal Colom, que va tenir com a conseqüència una tan immoderada extensió de la cultura de la humanitat.

Ara es contraposa als falsos valors del segle XIX, la democràcia i el socialisme, el valor perenne de la nació, descobert per Mussolini i Hitler. Ací també arribem a una contradicció irreconciliable amb els vells fundadors i, la qual cosa és pitjor, amb els irrefutables fets històrics. Només la ignorància viciosa pot posar en aguda oposició a la nació amb la democràcia liberal.

En realitat, tots els moviments d'alliberament de la història moderna, començant, per exemple, amb la lluita d'Holanda per la seua independència, foren de caràcter tant nacional com democràtic. El despertar de les nacions oprimides i desmembrades, la seua lluita per la unificació interna i per l'enderrocament del jou estranger, hagueren estat impossibles sense la lluita per la llibertat política. La nació francesa es consolidà al mig de les tempestats i avatars de la revolució democràtica de fins del segle XVIII. Les nacions italiana

i alemanya sorgiren en el segle XIX d'una quantitat de guerres i revolucions. El poderós desenrotllament de la nació nord-americana, que rebé el seu baptisme de llibertat en la insurrecció del segle XVIII, fou, finalment, garantit pel triomf del Nord sobre el Sud en la Guerra Civil. Ni Mussolini ni Hitler han descobert la nació. El patriotisme en el sentit modern (o més precisament en el sentit burgès) és un producte del segle XIX. La consciència nacional del poble francès és tal vegada la més conservadora i estable de totes i, fins avui, s'alimenta de les tradicions democràtiques.

Però el desenvolupament econòmic de la humanitat, que acabà amb el particularisme medieval, no es detingué en les fronteres nacionals. El creixement de l'intercanvi mundial va ser paral·lel a la formació de les economies nacionals. La tendència d'aquest desenvolupament (almenys en els països avançats) s'expressà en el trasllat del centre de gravetat del mercat intern a l'extern. El segle XIX va estar signat per la fusió del destí de la nació amb el de la seua economia, però la tendència bàsica del nostre segle és la creixent contradicció entre la nació i l'economia. A Europa aquesta contradicció s'ha tornat intolerablement aguda.

El desenvolupament del capitalisme alemany fou molt dinàmic. A mitjan segle XIX el poble alemany es sentia confinat rere les reixes de diverses dotzenes de pàtries feudals. Menys de quatre dècades després de la creació de l'Imperi Alemany, la indústria alemanya es sufocava dins dels límits de l'estat nacional. Una de les causes fonamentals de la [Primera] Guerra Mundial fou la lluita del capital alemany per abastar major terreny. Hitler no batallà com a caporal en 1914-1918 per a unificar la nació alemanya sinó en nom d'un programa supranacional, imperialista, que s'expressà en la famosa fórmula "Organitzar Europa!" Unificada davall la dominació del militarisme alemany, Europa es convertiria en el camp d'entrenament per a una empresa molt major, l'organització de tot el planeta.

Però Alemanya no era una excepció. Únicament expressava, de manera més intensa i agressiva, la tendència de totes les economies capitalistes nacionals. El xoc entre aquestes tendències produí la guerra. És cert que la guerra, com totes les grandioses commocions de la història, tragué a la llum distints problemes i també donà impuls a les revolucions nacionals en els sectors més endarrerits d'Europa, la Rússia tsarista i Àustria-Hongria. Però aquests no van ser més que els ecos tardans d'una època ja acabada. En la seua essència, la guerra fou imperialista. Intentà resoldre amb mètodes fatals i bàrbars un problema plantejat per l'avanç del desenvolupament històric: l'organització de l'economia en el terreny preparat per la divisió mundial del treball.

Sobra dir que la guerra no trobà solució al problema. Al contrari, atomitzà

encara més Europa. Va aprofundir la dependència mútua entre Europa i Amèrica del Nord al mateix temps que l'antagonisme entre ambdós. Impulsà el desenvolupament independent dels països colonials alhora que aguditzà la dependència dels centres metropolitans respecte als mercats colonials. Com a conseqüència de la guerra s'aguditzaren totes les contradiccions del passat. Es pogué tancar els ulls davant d'aquesta situació durant els primers anys de postguerra, quan Europa, auxiliada per Amèrica del Nord, es dedicava a reparar la seua economia totalment devastada. Però la restauració de les forces productives implicava, inevitablement, la revigorització de tots els mals que havien menat a la guerra. La crisi actual, que sintetitza totes les crisis capitalistes del passat, és fonamentalment la crisi de l'economia *nacional*.

La lliga de les Nacions intentà superar l'idioma del militarisme i traduir al dels pactes diplomàtics l'objectiu que la guerra deixà sense resoldre. Després que Ludendorff fracassà en l'intent d'"organitzar Europa" mitjançant de l'espasa, Briand va tractar de crear els "Estats Units d'Europa" a través d'una edulcorada eloqüència diplomàtica. Però la interminable sèrie de conferències polítiques, econòmiques, financeres, duaneres i monetàries no serví més que per a descobrir la fallida de les classes dominants i la impostergable i candent tasca de la nostra època.

Teòricament, aquesta tasca es pot plantejar com segueix: ¿com garantir la unitat econòmica d'Europa i alhora preservar la total llibertat de desenrotllament cultural als pobles que la componen? ¿Com incloure a l'Europa unificada en una economia mundial coordinada? No s'arribarà a la solució d'aquest problema deïffinant la nació sinó, per contra, alliberant completament les forces productives dels frens que els imposa l'estat nacional. Però les classes dominants d'Europa, desmoralitzades per la fallida dels mètodes militars i diplomàtics, encaren el problema al revés; intenten, per la força, subordinar l'economia al superat estat nacional. Es reproduïx a gran escala la llegenda del llit de Procut. En compte de deixar-li molt d'espai lliure a l'expansió de la tecnologia moderna, els governants fan miques l'organisme viu de l'economia.

En un discurs programàtic que pronuncià recentment, Mussolini saludà la mort del "liberalisme econòmic", és a dir del regnat de la lliure competència. La idea en si no és nova. Fa molt que l'era dels trusts, les corporacions i els càrtels va relegar a l'oblit la lliure competència. Però els trusts es reconcilien amb els restringits mercats nacionals menys encara que les empreses del capitalisme liberal. El monopoli devorà la competència en la mateixa proporció que la economia mundial s'apoderà del mercat nacional. El liberalisme econòmic va quedar fora d'època al mateix temps que el nacionalisme econòmic. Els intents de salvar l'economia inoculant-li el virus extret del cadàver del nacionalisme produeixen aqueix verí sangós que porta el nom de feixisme.

L'ascens històric de la humanitat està impulsat per la necessitat d'obtenir la major quantitat possible de béns amb la menor inversió possible de força de treball. Aquest fonament material de l'avanç cultural ens proporciona també el criteri més profund en base al qual caracteritzar els règims socials i els programes polítics. La llei de la productivitat del treball és tan important en l'esfera de la societat humana com la de la gravitació en l'esfera de la mecànica. La desaparició de formacions socials que cresqueren fins a desbordar els seus marcs no és més que la manifestació d'aquesta cruel llei, que determinà el triomf de l'esclavitud sobre el canibalisme, de la servitud sobre l'esclavitud, del treball assalariat sobre la servitud. La llei de la productivitat del treball no s'obri camí en línia recta sinó de manera contradictòria, amb esforços i distensions, salts i voltes, remuntat, en la seua marxa, les barreres geogràfiques, antropològiques i socials. D'aquí que hi haja tantes "excepcions" en la història, que no són més que reflexos específics de la "regla".

En el segle XIX la lluita per la major productivitat del treball prengué principalment la forma de la lliure competència, que va mantenir l'equilibri dinàmic de l'economia capitalista a través de les fluctuacions cícliques. Però, precisament a causa del seu paper progressiu, la competència menà a una monstruosa concentració en els trusts i corporacions, la qual cosa, al seu torn, implicà la concentració de les contradiccions econòmiques i socials. La lliure competència és com una gallina que covà, no un aneguet sinó un cocodril. No cal sorprendre's que no puga manejar la seua cria!

Al liberalisme econòmic fa molt que li arribà l'hora final. Els seus mohicans apel·len cada vegada amb menys convicció al lliure joc automàtic de les distintes forces. Fa falta nous mètodes per tal d'adequar aqueixos gegantins trusts a les necessitats humanes. Han de produir-se canvis radicals en l'estructura de la societat i de l'economia. Però els nous mètodes xoquen amb els vells hàbits i, cosa que és infinitament més important, amb els vells interessos. La llei de la productivitat del treball colpeja convulsivament les barreres que ella mateixa va erigir. Aquest és el nucli de la grandiosa crisi del modern sistema capitalista.

Els polítics i teòrics conservadors, presos d'improvís per les tendències destructives de l'economia nacional i internacional, s'inclinen vers la conclusió que la causa principal dels presents mals està en el superdesenvolupament de la tecnologia. És difícil imaginar una paradoxa més tràgica! Un polític i financer francès, Joseph Caillaux, considera que la salvació està en limitar artificialment el procés de mecanització. És així com els representants més aclarits de l'economia liberal, sobtadament, troben inspiració en els mateixos sentiments que albergaven aqueixos ignorants treballadors de fa cent anys que aixafaven

els telers mecànics. Es posa cap baix la tasca progressiva de com adaptar les relacions econòmiques i socials a la nova tecnologia, i es planteja com restringir i coartar las forces productives de manera de fer-les encaixar en els vells límits nacionals i en les caduques relacions socials. En ambdues vores de l'Atlàntic es malgasta no poca energia mental per a resoldre el fantàstic problema de com fer perquè el cocodrill torne a l'ou de gallina. L'ultramodern nacionalisme econòmic està irrevocablement condemnat pel seu propi caràcter reaccionari; endarrereix i minva les forces productives de l'home.

La política de l'economia tancada significa restringir artificialment aquelles branques de la indústria que poden fertilitzar amb èxit l'economia i la cultura d'altres països. També implica implantar artificialment indústries que manquen de condicions favorables per al seu creixement en el territori nacional. Així, la ficció de l'autoabastament econòmic produeix un tremend malbaratament en aquests dos sentits. A d'açò cal afegir-li la inflació. Durant el segle XIX, l'or com a mesura universal de valor esdevingué el fonament de tot sistema monetari digne de tal nom. La ruptura amb l'estàndard or divideix encara més a l'economia mundial que les tarifes duaneres. La inflació, que en si mateixa constitueix una expressió del desordre en les relacions internes i en els llaços econòmics entre les nacions, intensifica el desordre i ajuda a transformar-lo de funcional en orgànic. Així el sistema monetari "nacional" culmina el sinistre treball del nacionalisme econòmic.

Els més intrèpids representants d'aquesta escola es consolen amb la perspectiva que, en empobrir-se la nació en una economia tancada, esdevindrà més "unida" (Hitler) i a mesura que decaiga la importància del mercat mundial minvaran també les causes dels conflictes externs. Esperances d'aquest caire només demostren que la doctrina de l'autarquia és reaccionària i totalment utòpica. Els vivers del nacionalisme són també laboratoris de terribles conflictes futurs; com un tigre famolenc, l'imperialisme es replegà en el seu cau nacional a fi de preparar-se per a un nou salt.

Les teories actuals del nacionalisme econòmic, que semblen basar-se en les lleis "eternes" de la raça, demostren fins a quin punt és desesperada la crisi mundial; heus aquí un clàssic exemple de com fer de la necessitat virtut. Mentre tremolen en els bancs nus d'alguna petita estació oblidada de la mà de Déu, els passatgers d'un tren descarrilat poden assegurar-se estoicament els uns als altres que el confort corromp el cos i l'ànima. Però tots somien amb una locomotora que els porte a algun lloc on puguem estirar els seus cossos cansats entre llençols nets. El interès immediat del món empresarial de tots els països és mantenir-se, sobreviure d'alguna manera, encara que siga en estat de coma, sobre el dur llit del mercat nacional. Però tots aquests estoics involuntaris enyoren el poderós motor d'una nova "conjuntura" mundial, d'una nova fase econòmica.

Arribarà? L'actual pertorbació estructural del sistema econòmic fa difícils, si no impossibles, les prediccions. Els antics cicles industrials, com els batecs d'un cor sa, tenien un ritme estable. Després de la guerra ja no presenciem l'ordenada seqüència de les fases econòmiques, els rítmics batecs del vell cor. A més està l'economia de l'anomenat capitalisme d'estat. Urgits per incessants interessos i perills socials, els governs irrompen en el regne econòmic amb mesures d'emergència els resultats de les qual, la majoria de les vegades, ni ells mateixos poden preveure. Però inclús, fent a una banda la possibilitat d'una nova guerra, que durant un lapse prolongat donaria un impuls al treball elemental de les forces productives i als intents conscients de control planificat, podem preveure confiats el moment que de la crisi i la depressió es passarà al ressorgiment. I això succeirà inclús en el cas que els símptomes favorables que s'adverteixen en Anglaterra, i en alguna mesura en Estats Units, demostrin posteriorment no haver estat més que unes primeres onenyes que no van portar la primavera. L'obra destructiva de la crisi ha d'arribar al punt (si és que no l'ha assolit ja) que la humanitat empobrida necessite una nova massa de béns. Les xemeneies fumejaran, les rodes giraran. I quan el ressorgiment haja avançat prou, el món empresarial es sacsejarà el seu estupor, oblidarà ràpidament les lliçons del passat i farà a una banda amb menyspreu les seues autodestructives teories junt amb els seus autors.

Però s'endurà una gran desil·lusió qui supose que el ressorgiment serà tan brillant com profunda la crisi actual. En la infància, en la maduresa i en la vellesa el cor batega a ritmes diferents. Durant l'ascens del capitalisme les crisis eren fugaces i la decadència temporal de la producció es veia més que compensada en l'etapa següent. Ara no és així. Vam entrar en una època en què els períodes de ressorgiment econòmic són breus mentre que els de depressió es fan cada vegada més profunds. Les vaques flagues es devoren a les vaques grosses i després segueixen mugint famolenques.

Per tant, tots els estats capitalistes esdevindran més agressius i impacients tot seguit que comence a pujar el baròmetre econòmic. La lluita pels mercats externs adquirirà una agudesesa sense precedents. Les piadoses nocions sobre els avantatges de l'autarquia seran ràpidament fetes a una banda i els audaçs plans en pro de l'harmonia nacional aniran a parar a la paperera. Açò no sols s'aplica al capitalisme alemany, amb la seua explosiva dinàmica, o al tardà i ambiciós capitalisme de Japó, sinó també al d'Amèrica del Nord, encara poderós malgrat les seues noves contradiccions.

Estats Units representà el tipus més perfecte de desenvolupament capitalista. El relatiu equilibri del seu mercat intern, aparentment inextingible, li assegurà una decidida preponderància tècnica i econòmica sobre Europa. Però la seua

intervenció en la Guerra Mundial fou l'expressió que el seu equilibri intern en realitat ja estava pertorbat. Al seu torn, els canvis introduïts per la guerra en l'estructura nord-americana van fer partícip tot el món d'un problema de vida o mort per al capitalisme nord-americà. Hi han àmplies evidències que aquesta participació pot assumir formes extremadament dramàtiques.

La llei de la productivitat del treball és d'importància fonamental per a les relacions entre Amèrica del Nord i Europa i en general per a determinar la futura ubicació dels Estats Units en el món. Aqueixa forma superior que donaren els ianquis a la llei de la productivitat del treball es coneix com producció en cadena, estandarditzada o en massa. sembla haver-se trobat el punt a partir de què la palanca d'Arquimedes pot girar el món cap a baix. Però el vell planeta refusa deixar-se donar volta. Cadascun es defèn de tots els altres protegint-se rere d'un mur de mercaderies i una tanca de baionetes. Europa no compra béns, no paga els deutes i, a més a més, s'arma. El Japó famolenc s'apodera de tot un país amb cinc divisions miserables. La tècnica més avançada del món, sobtadament, sembla impotent davant dels obstacles que es recolzen en una tècnica molt inferior. La llei de la productivitat del treball sembla perdre la seua força.

Però només ho sembla. La llei bàsica de la història de la humanitat ha de prendre's, inevitablement, la revenja sobre els fenòmens derivats i secundaris. Aviat o tard el capitalisme nord-americà s'obrirà camí de cap a cua del nostre planeta. Amb quins mètodes? Amb *tots*. Un alt coeficient de productivitat denota també un alt coeficient de forces destructives. És que estic predicant la guerra? De cap manera. Jo no predique res. Només intente analitzar la situació mundial i extraure'n conclusions de les lleis de la mecànica econòmica. No hi ha res pitjor que aqueixa espècie de covardia mental que torna l'esquena als fets i tendències quan aquests contradiuen els propis ideals i prejudicis.

Només en el marc històric del desenvolupament mundial podem ubicar al feixisme en el seu vertader lloc. No conté res creatiu, res independent. La seua missió històrica consisteix en reduir a l'absurd la teoria i la pràctica de l'impàs econòmic.

En el seu moment el nacionalisme democràtic feu avançar a la humanitat. Encara ara pot fer un paper progressiu en els països colonials d'Orient. Però el decadent nacionalisme feixista, que prepara explosions volcàniques i grandiosos esclats a nivell mundial, no significa una altra cosa que la ruïna. Totes les nostres experiències dels últims vint-i-cinc o trenta anys semblaran només una idíl·lica obertura comparades amb la música infernal que s'apropa. I aquesta vegada, en el cas que la humanitat que treballa i pensa es demostre incapaç de prendre a temps les regnes de les seues pròpies forces productives i organitzar-

les correctament a escala europea i mundial, no serà una decadència econòmica circumstancial sinó la devastació econòmica total i la destrucció de la nostra cultura.

ⁱ “El nacionalisme i l’economia.”, *Qüestions exteriors*, abril de 1934. Traduït [a l’anglès] per John G. Wright, que feu correccions estilístiques secundàries per a la versió de *Fourth International* [*Quarta Internacional*], setembre de 1945, que és la que utilitzem aquí. *Fourth International* succeí a *The New International* [*La nova internacional*] i precedí a *International Socialist Review* [*Revista Socialista Internacional*].